

Финансира
Европска унија

ВЛАДАВИНА ПРАВА

LAB за младе

Издавач:

Удружење “Ја бих у ЕУ” и “Омладински ресурсни центар Тузла”

Аутор:

Удружење жена судија у Босни и Херцеговини за пројекат “Млади за владавину права LAB”
који финансира Европска унија

Лекторица:

Вишња Галијашевић

Штампарија:

GRAFO SEM

Тираж:

500

ВЛАДАВИНА ПРАВА LAB за младе

УДРУЖЕЊЕ ЖЕНА СУДИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
за пројекат "Млади за владавину права LAB" који финансира Европска унија

ПРИРУЧНИК

Сарајево, 2021. год.

САДРЖАЈ

1. УВОД 5

Основе правног и уставног система у БиХ 5

Основни стандарди владавине права 7

2. ПРАВО НА ПРИСТУП ПРАВОСУЂУ И ПРАВО НА ПРАВЕДНО СУЂЕЊЕ 9

Улоге и одговорности (дужности судија, тужиоца и сл.) 9

Суђење и врсте судских поступака 12

Структура и надлежност судова 18

Право на приступ правосуђу и судске статистике 20

Шта значи – једнака права за све 21

3. ЗАШТО ТРЕБАТЕ ЈАК СУДСКИ СИСТЕМ И ВЛАДАВИНУ ПРАВА? 22

Владавином права против корупције 22

Владавина права и приступ образовању, запошљавању и пословним
могућностима 25

Владавина права и људска права и слободе 27

4. ЗАКЉУЧАК 30

Зашто је важно имати активну улогу у владавини права? 30

1 УВОД

ОСНОВЕ ПРАВНОГ И УСТАВНОГ СИСТЕМА У БиХ

Познавање правног система, као и уставног уређења Босне и Херцеговине (у даљем тексту БиХ) основа је за боље разумијевање различитих области права с којима се сусрећемо у свакодневном животу. Недостатак општег знања о правном систему и појединим сегментима, као и уставном уређењу, један је од разлога евидентног тренда неповјерења у правосудне институције БиХ, који је већ годинама присутан у босанскохерцеговачком друштву, мада је у току дугогодишња реформа правосуђа, која још увијек није завршена.

Да би правни систем био ефикасан у пракси, свим лицима која траже заштиту својих права у вршењу тих права мора се обезбиједити ефикасна правна заштита. У том контексту, дужност је свих судова, као и јавних органа да поступају на начин који поштује и осигурава да свако лице има осјећај правне сигурности и вјере у правни систем, а сви закони морају да се тумаче и примјењују на такав начин да се остварују права грађана загарантована домаћим законима, као и ратификованим међународним документима.

Питање организације БиХ је сигурно врло сложено. У таквом правном систему какав је у БиХ, грађани често нису свјесни улоге различитих правосудних институција, али ни својих права и механизма за заштиту тих права, што резултије неуспјехом у постизању веће заштите и активнијој улози у правном систему. Наиме, ако чланови заједнице знају

и разумију своја права и обавезе, то значајно доприноси јачању демократије и друштвене кохезије.

Општим оквирним споразумом за мир у Босни и Херцеговини, парафираним 21.11.1995. године у Дејтону (САД) и потписаним 14.12.1995. године у Паризу, договорени су општи принципи државно-правног и политичког уређења БиХ, који се често назива Дејтонски или Паришки споразум. Устав БиХ је дио тог споразума, односно његов Анекс 4. који поред преамбуле има и 12 чланова, који дефинише низ питања укључујући основна начела континуитета, демократске принципе, трговину робом, услугама, капиталом, затим, људским правима и основним слободама, надлежностима и односима између институција итд. Карактеристично је да Устав БиХ није званично преведен са енглеског језика на службене језике у БиХ, нити је објављен у „Службеном гласнику БиХ“, тако да државне институције користе различите незваничне верзије текста Устава.

Оно што је посебно важно за БиХ је да је у члану II/2. Устава БиХ прописано да ће се Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту ЕКЉП, Конвенција) и њени протоколи директно примјењивати у БиХ и имаће „приоритет над свим осталим законима“. Стога, много прије ратификовања Конвенције (2002. године), и без обзира на њен међународноправни аспект, Конвенција и њени протоколи били су дио формалног и материјалног уставног права БиХ и били су на снази од 14. децембра 1995. године, када је Устав БиХ ступио на снагу.

Организацијски оквир судског система БиХ заснован је на четири судска система:

- судски систем БиХ,
- судски систем ентитета (Федерације БиХ и Републике Српске) и
- судски систем Брчко Дистрикта БиХ (у даљем тексту БДБиХ).

На нивоу БиХ постоје: Уставни суд БиХ, Суд БиХ и Тужилаштво БиХ.

У Федерацији БиХ (даљем тексту ФБиХ) постоје: Уставни суд ФБиХ, Врховни суд ФБиХ, Федерално тужилаштво, општински и кантонални судови и кантонална тужилаштва.

У Републици Српској (у даљем тексту РС) постоје судови опште и посебне надлежности. Судови опште надлежности су: основни судови, окружни судови и Врховни суд РС. Судови посебне надлежности су окружни привредни судови и Виши привредни суд.

Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине има Апелациони суд, Основни суд и Тужилаштво БДБиХ.

Уставни суд БиХ, поред класичног задатка заштите уставности, има директнију везу са судском, односно законодавном влашћу у појединим врстама спорова. Уставни суд БиХ одлучује у жалбама на пресуде врховних судова ентитета и на неки начин преузима улогу Врховнога суда БиХ. Уставни суд има искључиву надлежност да одлучује о било којем спору који произилази из Устава БиХ између два ентитета, или између БиХ и једног или оба ентитета, те између институција БиХ, укључујући, али не ограничавајући се на то питање. Одлуке Уставног суда су коначне и обавезујуће.

Према Закону о Високом судском и тужилачком савјету БиХ из 2004. године, Високи судски и тужилачки савјет БиХ (ВСТС) је независно и самостално тијело. ВСТС има задатак да осигура независно, непристрасно и професионално правосуђе (судове и тужилаштва) у БиХ.

ВСТС је овлаштен да:

- именује носиоце правосудних функција,
- води дисциплинске поступке против носилаца правосудних функција,
- надгледа њихово стручно усавршавање,
- одлучује о питањима неспојивости,
- одлучује о привременом распореду,
- учествује у буџетском процесу за судове и тужилаштва,
- утврђује критеријуме за оцјењивање судија и тужилаца итд.

Систем судске власти може се поједностављено приказати на примјеру правосудних система БиХ, ентитета и БДБиХ. У том контексту може се рећи да наш правосудни систем карактерише вишестепено одлучивање, па ће грађани, у већини случајева, своја права остваривати

путем суда, почев од најнижих - првостепених (општинских/основних) судова, па преко судова који одлучују о жалбама (кантонални/окружни/Апелациони суд БДБиХ), и на крају, у одређеним случајевима, до врховних судова ентитета/Апелационог суда БДБиХ. Ово осигурава да грађани имају право на поступак пред вишим судом, што пружа већу гаранцију поштеност окончању спора. Ова вишестепеност, кроз коју се изражава право на правни лијек, логично утиче и на дужину судских поступака. Наравно, број судских поступака није занемарљив када странке не поднесу правни лијек против судске одлуке и који се оконча већ у првом степену.

На почетку је потребно нагласити једну грубу разлику између судских поступака: иако се воде пред истим судовима, постоје грађанскоправни поступци (овдје у најширем смислу: имовински спорови, породични спорови, статусни спорови, привредни спорови, итд.), те кривичноправни поступци (кривични и прекршајни поступци). У грађанскоправним поступцима заинтересовани грађани покрећу поступак и воде главну ријеч у поступку (самостално заступајући себе или преко законских заступника (нпр. адвоката по свом избору), а постојање самог поступка зависи од њиховог интереса. У поступцима који су „кривичне природе“ изражен је интерес државе да санкционише учиниоца одређених незаконитих радњи (кривичних дјела или прекршаја), а затим надлежни орган (нпр. тужилаштво) покреће поступак по службеној дужности пред судом, без обзира да ли оштећени жели кривично „гонити“ учиниоца. У првој врсти поступака првенствено се осигурава појединачни правни интерес, а у другој – шири друштвени интерес (изражава се социјална осуда нежељеног понашања).

Ако су њихова права загарантована Конвенцијом повријеђена пред редовним судовима, грађани могу затражити правни лијек од Уставног суда у БиХ. Нека од важнијих права која произилазе из ЕКЉП, а односе се на судске поступке, су: право на поштено суђење, право на ефикасан правни лијек, забрана дискриминације, право на имовину, право на породични живот, дом и преписку, те право на слободу изражавања. Ако грађанин сматра да повреда његовог права из ЕКЉП није отклоњена у поступку пред Уставним судом БиХ, он има прилику поднијети захтјев за заштиту Европском суду за људска права у Стразбуру (Француска).

ЕКЉП је веома важан извор права и на нивоу Европске уније, гдје су основна људска права саставни дио основних принципа права

Европске уније, и врло је важно да грађани БиХ имају на располагању тако моћне заштитне инструменте.

ОСНОВНИ СТРАНДАРДИ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Под појмом владавине права (енг. рул оф лов) подразумијева се систем политичке власти заснован на поштовању Устава, закона и других прописа, како од стране грађана (адресата правних норми), тако и од стране носилаца државне власти (адресаната правних норми). Сви закони, други прописи, као и поступци носилаца власти треба да се заснивају на закону, односно на законом регулисаном пропису. То изражава уставно начело уставности и законитости.

„Владавина права није само формална примјена правних инструмената, већ и владавина правде и заштита свих чланова друштва од прекомјерне моћи оних који су на власти“. (Међународна комисија правника)

УН-ова дефиниција владавине права подразумијева поштовање људских права, односно: „Владавина права је начело владавине унутар којег сва лица, установе и ентитети, јавни и приватни, укључујући и саму државу, подлијежу јавно проглашеним законима, подједнако се примјењују и штите од независног судства, а који су у складу са међународним правилима и стандардима о људским правима“. Без владавине закона, људска права се не могу остварити. Без људских права, владавина права је технички механизам без вриједносних смјерница.

Владавина права звучи апстрактно. Али, поједностављено речено, држава заснована на принципу владавине права треба да дозволи да се закони (објављени и доступни свима) увијек и поједнако примјењују на све (без обзира колико је ко политички повезан), и да у тој држави постоји независно правосуђе да заштити грађане од злоупотребе моћи од стране државе. Очигледно је да је улога снажног и независног правосуђа пресудна у обезбјеђивању владавине права, и да недостаци у функционисању овог стуба државне власти (чак иако је то била погрешна перцепција) негативно утичу на повјерење

грађана у државу, чиме се љуља и структура владавине права. На овом пољу ће БиХ морати још више радити на подизању стандарда које државе чланице Европске уније постижу у области владавине.

Када говоримо о вриједностима Европске уније у владавини права, неоспорно је да Европска унија има на располагању низ инструмената који осигуравају владавину права у свим државама чланицама и то директно утиче на све грађане. То значи да су сви чланови друштва једнаки пред законом и да своја права остварују пред независним и објективним судовима. Многе државе чланице имају високе стандарде у погледу владавине права, али постоје и одређени изазови, који се разликују у државама чланицама. Владавина права једна је од основних вриједности на којима је саграђена Европска унија, а оно што је важно је да то није само апстрактна фраза, већ је владавина права кључна основа за остваривање права и слобода грађана.

Циљеви и вриједности које промовише Европска унија су вишеструки, али прије свега су:

- залагање за мир и добробит свих грађана, слободу, сигурност и правду,
- одрживи развој заснован на стабилном економском развоју,
- борбу против дискриминације,
- поштовање културне и језичке различитости.

Стога су људско достојанство, слобода, демократија, једнакост, људска права, владавина права вриједности Европске уније које БиХ мора поштовати и промовисати да би постала чланица Европске уније.

Независност правосудног система је кључни показатељ владавине права у демократским земљама и игра пресудну улогу у заштити људских права и слобода, у складу са признатим међународним стандардима.

Оно што би се могло резимовати као закључак је:

1

Потребан је додатни ангажман на реформи правосудног система у цијелој БиХ што ће допринијети већој ефикасности и функционалности правосуђа на начин да осигура правну сигурност и владавину права, те усвајање закона с јасним законским рјешењима која морају бити у складу са европским стандардима и трендовима.

2

Хармонизација законодавства ентитета БДБиХ и БиХ, јер закони у истој области често различито прописују поступање у истој ствари што доводи до правне несигурности.

3

Образовање младих људи (ученика и студената) кроз редовне наставне активности о важности владавине права у БиХ као основног гаранта развоја демократије и поштовања људских права. Важно је још у раној фази стицања знања, кроз редовно образовање, имати знања о цијевима и вриједностима Европске уније с обзиром на то да БиХ тежи чланству у Европској унији.

4

Промовисање важности директне примјенљивости и надзаконске снаге ЕКЉП у правном систем у БиХ, како би се повећала свијест грађана да одређене вриједности попут основних људских права која су предвиђена у ЕКЉП и њеним протоколима, не подлијежу ограничењима која произилазе из важећих прописа у БиХ (ентитетима и БДБиХ).

ПРАВО НА ПРИСТУП ПРАВОСУЂУ И ПРАВО НА ПРАВЕДНО СУЂЕЊЕ

Улоге и одговорности (дужности судија, тужилаца и сл.)

Суђење и врсте судских поступака

Структура и надлежност судова

Право на приступ правосуђу и судске статистике

Шта значи – једнака права за све

УЛОГЕ И ОДГОВОРНОСТИ (ДУЖНОСТИ СУДИЈА, ТУЖИЛАЦА И СЛ.)

Појам и улога тужиоца, оштећеног као тужиоца и оштећеног

Основно право и дужност тужиоца је откривање и обрада учиниоца кривичних дјела, када предузима потребне мјере за откривања и спровођења истраге, проналажења осумњиченог, вођења и надгледања истраге, као и управљање активностима овлашћених службених лица који пронађу осумњиченог и прикупљају изјаве и доказе. Тужилац такође издаје позиве и налоге и предлаже издавање позива и налога судији за претходни поступак, када је то потребно (нпр. када су му потребни подаци банке или телеком оператера, када треба да прати одређена лица путем телекомуникација и сл.). Такође утврђује чињенице потребне за одлучивање о имовинско-правном захтјеву, предлаже издавање кривичног налога, подиже и заступа оптужницу на суду, изјављује правне лијекове и обавља и друге послове.

И оштећени може бити тужилац, под условима прописаним ЗКП, али само у РС-у. То је ситуација када тужилац, након потврђивања оптужнице, изјави да одустаје од оптужнице до краја главног претреса. Тада суд пита оштећеног да ли жели да преузме кривично гоњење и заступа оптужницу, а ако жели, оштећени има иста права као и тужилац, осим оних права које тужилац има као државни орган.

Оштећени има право да поднесе приједлог и доказе за реализацију имовинско-правног захтјева, пресуду може побијати само због судске одлуке о трошковима кривичног поступка и одлуке о имовинско-правном захтјеву, ангажовати адвоката, присуствовати претпретресном рочишту и главном претресу, уложити жалбу.

Појам и улога судије

Појам *susa* појављује се у *kaznenom postupku*, у кривичном поступку појављује се појам судија, али постоји неколико врста, од којих сваки има своју улогу. Па тако, **судија за претходни поступак** је судија који у току истраге поступа у случајевима када је то прописано законом, нпр. издаје наредбе за претресање стана, осталих просторија и покретних ствари, одузимање предмета, писама, телеграма и других пошлица, чување привремено одузетих предмета и документације, врши отварање и прегледава привремено одузете предмете и документе, издаје наредбе банци или другом правном лицу, оператеру телекомуникација, враћа привремено одузете предмете, одређује посебне истражне радње, вјештачења, издаје наредбе за довођење, наређује мјере забране, одређује притвор, те може укинути притвор итд.

Судија за претходно саслушање је судија који, након подизања оптужнице, поступа у случајевима када је то прописано законом и који има овлаштења судије за претходни поступак, а има улогу да потврди или одбије све или поједине тачке оптужнице, на начин да проучава сваку тачку оптужнице и доказе које му је доставио тужилац да би утврдио постојање основане сумње, након чега одлучује о претходним приговорима, ако их има. Оптужени даје изјаву о кривици судији за претходно саслушање у присуству тужиоца и браниоца, ако га има и ако му треба. Након уношења изјаве о кривици у записник, судија за претходно саслушање прослиједиће предмет судији или савјету којем је предмет додијељен ради заказивања главне расправе, а доказе који поткрепљују наводе оптужнице вратиће тужиоцу.

Судија или предсједник савјета одржава рочишта и главни претрес и предсједава главним претресом када је дужан да се брине за свеобухватно претресање предмета и отклањање свега што одуговлачи поступак, доприноси разјашњавању ствари, те одлучује о приједлозима странака и браниоца. Дужност судије, односно предсједника савјета је да се брине о одржавању реда у судници и достојанству суда, и може одмах по отварању сједнице упозорити лица која су присутна на главном претресу да се понашају пристojно и да не ометају рад суда, а може одредити претресање лица која присуствују на главном претресу, као и наредити да се са засједања удаље сва лица која као слушаоци-јавност присуствују главном претресу, а може, из оправданих разлога, одлучити да се поједини дијелови

главног претреса не снимају, ако је дозвољено снимање. Такође одлучује о казни због ремећења реда. Судија, односно предсједник савјета отвара сједницу и најављује предмет главног претреса, од оптуженог узима личне податке ради утврђивања његовог идентитета, те га упозорава на потребу пажљивог праћења тока претреса и говори му да може износити чињенице и предлагати доказе у своју корист, да може постављати питања оптуженим, свједоцима и вјештацима и да може давати образложења у вези са њиховим исказима, да може давати исказ током доказног поступка у својству свједока. Судија или предсједник савјета забраниће питање и одговор на већ постављено питање, а може и одбити извођење доказа. Судија или предсједник савјета дужан је да свједока заштити од вријеђања, пријетњи и напада. Након завршних ријечи, судија или предсједник савјета објављује да је главни претрес завршен, а суд се повлачи да би расправљао и гласао за доношење пресуде.

Судија за претходно саслушање не може учествовати у наставку истог поступка.

Судија или предсједник савјета, као и чланови судског савјета, не могу бити у истом поступку судија за претходни поступак или судија за претходно саслушање.

Судија за претходни поступак не може учествовати у наставку поступка.

Судије у парничним поступцима суде као судије појединци или у савјету. Улога судије у парничном поступку је веома важна и од активне улоге судије зависи и ефикасно остваривање судске заштите. Када је ријеч о понашању судије у парничним поступцима, обавеза судије или савјета првенствено је поштовање процесних правила, односно основних принципа поступка, која су прописана процесним законом као гаранција законитости и једнакости свих пред законом. Судија руководи поступком на такав начин да се о захтјеву странке, која диспонира својим захтјевом, у правилу, одлучује на основу усмене, непосредне и јавне расправе. Судија такође води рачуна да се поступак спроведе без одлагања /принцип ефикасности/, уз најниже могуће трошкове /принцип економичности/, и да се спријечи свака злоупотреба процесних правила.

Према Закону о судовима ФБиХ и БД стручни сарадник може поступати и одлучивати /у првом степену/, у ванпарничним и извршним стварима и споровима мале вриједности, када је то предвиђено законом, и у случајевима које му додијели предсједник суда.

Према Закону о судовима Републике Српске, стручни сарадник и виши стручни сарадник помажу судији у његовом раду, израђују нацрте судских одлука, проучавају правна питања, судску праксу и правну литературу, израђују нацрте правних разумијевања и обављају самостално или под надзором и према упутствима судије друге професионалне послове.

Појам и улога адвоката (браниоца)

Адвокат је лице уписано у именик адвоката Адвокатске коморе, који је положио адвокатску заклетву и бави се адвокатуром, при чему је адвокатура независна и самостална служба пружања правне помоћи, физичким и правним лицима, стручно и савјесно, у складу са Уставом, Законом и општим актима Адвокатске коморе и чува адвокатску тајну.

Адвокати или браниоци, како су правилно одређени у кривичном поступку су лица која имају обавезу да заступају интересе осумњиченог, оптуженог и осуђеног лица, а лица у том својству често се називају “брањеници”. Бранилац мора предузети све потребне радње да утврди чињенице, прикупи доказе и сл. који иду у корист осумњиченог, односно оптуженог, као и заштите његових права. Стога, приликом претреса стана, осталих просторија и лица, осумњичени има право да о томе обавијести браниоца, али се претрес може извршити и без присуства браниоца, ако то захтијевају изузетне околности. Такође, када се отварају привремено одузети предмети и документи, тужилац је, између осталог, дужан да о томе обавијести браниоца.

У Закону о кривичном поступку (ЗКП), браниоцима је посвећен одређен број чланова, којима је регулисан њихов однос према брањенику, и уопште права и обавезе које има у кривичном поступку. Овдје се првенствено мисли на однос између брањеника и браниоца и права и обавезе браниоца у односу на брањеника.

Осумњичени или оптужени има право на браниоца већ у фази истраге и током читавог поступка, редовним и ванредним, до краја пресуде. Браниоца може ангажовати брањеник, његов законски заступник, брачни, односно ванбрачни партнер, крвни сродник у правој линији до било којег степена, усвојилац, усвојеник, брат, сестра или хранилац, а може бити именован и по службеној дужности. По правилу може бити један бранилац, али може и више, када само један од њих има статус главног браниоца. Исто тако, више брањеника

могу имати једног браниоца. Ово је дозвољено само уколико им одбране нису у супротности/сукобу. Ако се са браниоцем оптуженог треба контактирати у писаној форми, а он има више бранилаца, довољно је да се писани материјал преда једном од њих.

ЗКП прописује и ко не може бити бранилац, а то су оштећени, супружник, односно ванбрачни партнер оштећеног или тужиоца, нити њихов крвни сродник по директној линији до било којег степена, у споредној линији до четвртог степена или по тазбини до другог степена, затим бранилац позван као свједок, лице које је поступало као судија или тужилац, као и лица која на било који начин злоупотребљавају контакт са брањеником.

Постоје ситуације, а ЗКП их прописује, када осумњичени, односно оптужени мора имати браниоца, а то је: већ током првог испитивања, ако је нијем или глув или ако је осумњичен за кривично дјело за које је предвиђена казна доживотног затвора, приликом изјашњења о приједлогу за одређивање притвора, док притвор траје, након подизања оптужнице за кривично дјело за које је предвиђена казна затвора од десет година или више – оптужени мора имати браниоца у вријеме уручења оптужнице.

Осумњиченом или оптуженом може се додијелити бранилац ако суд утврди да је то због сложености случаја, менталног здравља осумњиченог или оптуженог или других околности што је у интересу правде. У случају именовања браниоца, осумњичени или оптужени позваће се да сам изабере браниоца са приказаног списка, у противном ће браниоца именовати суд. Умјесто именованог браниоца, осумњичени или оптужени може узети другог браниоца, нпр. ако неодговорно извршава своју дужност или постоји нека друга врста неслагања између њих, што утиче на квалитет одбране интереса осумњиченог или оптуженог.

Када не постоје услови за обавезну одбрану, а поступак се води за кривично дјело за које је предвиђена казна затвора од три године или више, или када то захтијевају интереси правде, без обзира на изречену казну, осумњиченом или оптуженом ће се, на његов захтјев, именовати бранилац, ако према својој финансијској ситуацији не може сносити трошкове одбране током цијелог поступка.

Током поступка бранилац има одређена права и обавезе, а прије свега, већ током истраге, има право да прегледа списе и прибављене предмете који иду у корист осумњиченог. Након

подизања оптужнице, бранилац, осумњичени или оптужени, имају право увида у све документе и доказе, а осумњичени или оптужени, као притвореник, има право на слободну и неометану везу са браниоцем. Такође, осумњичени или оптужени и његов бранилац могу, до краја главног претреса, односно претреса пред савјетом другостепеног суда, преговарати са тужиоцем о условима признавања кривице за дјело за које је осумњичен или оптужен.

Када се покрене кривични поступак, издавањем наредбе о покретању истраге, на почетку испитивања, осумњиченом ће бити речено, између осталог, да може узети браниоца по свом избору, који може бити присутан током његовог испитивања, као и да има право на браниоца без накнаде у одређеним случајевима. Осумњичени се ни под којим околностима не може одрећи права на присуство браниоца, ако је одбрана обавезна. Ако се осумњичени или оптужени налази у притвору, он има право да одмах комуницира са браниоцем, усмено или у писаној форми, а током разговора осумњичени или оптужени и бранилац могу бити посматрани, али њихов разговор се не може слушати.

Када је подигнута оптужница, односно подигнута и потврђена оптужница и поступак је завршен доношењем пресуде, ако оптужени има браниоца, оптужница, пресуда и све одлуке од чијег достављања тече жалбени рок, као и жалба противне странке, која се доставља ради одговора, доставиће се браниоцу и оптуженом.

Бранилац има право на трошкове кривичног поступка.

Када суд донесе пресуду, даје се могућност улагања жалбе; жалбу на пресуду или рјешење може поднијети бранилац, као и захтјев за поновно суђење и захтјев за заштиту законитости (само у РС-у), као ванредне правне лијекове.

Права и дужности браниоца неће престати у случају опозива пуномоћи, све док судија за претходни поступак, судија за претходно саслушање, судија или савјет, не разријеша браниоца његових права и дужности.

Дакле, из свега претходног произилази активна улога браниоца, који помаже брањенику да учествује у кривичном поступку, равноправно са тужиоцем и предсудом, иако нема потребно знање из кривичне области и права уопште. Ово олакшава суду комуникацију са осумњиченим или оптуженим лицем, и штити његова права

.....

1 Закон о судовима;

у вези са кривичним поступком. Ово је посебно важно јер је, као битна повреда одредаба кривичног поступка, прописана повреда права на одбрану, која подразумијева укидање првостепене пресуде.

СУЂЕЊЕ И ВРСТЕ СУДСКИХ ПОСТУПАКА

• Шта је то суђење?

Суђење је поступак пред судом регулисан уставом и законом. Суђењем предсједавају судије, који су на ову функцију у нашој земљи изабрани од Високог судског и тужилачког савјета Босне и Херцеговине.

• Шта је судски поступак?

Судски поступак је поступак пред судом прописан законом. У судском поступку се доносе одлуке о правима и обавезама физичких и правних лица или извршењу кривичног дјела и кривици одређеног лица.

Надлежност судова утврђена је законима о судовима донесеним на нивоу ентитета, Брчко Дистрикта и Босне и Херцеговине,¹ као кровним законима којима се одређује организација, надлежност, финансирање и правосудна управа, као и другим законима којима се одређује понашање судова.

• Који су то судски поступци?

Разликујемо три врсте поступака пред судом: грађански и кривични поступак и управни спор.

• Грађански поступак је заједнички назив за парнични, извршни и ванпарнични поступак.

Парнични поступак је један од поступака у којем Парнични поступак је један од поступака у којем се врши судска заштита грађанских права. Подразумева постојање спора између страна у поступку.

Судови, према правилима парничног поступка, расправљају и одлучују у споровима о основним правима и обавезама човјека и

грађанина, о личним и породичним односима грађана, у радним, имовинским и другим грађанскоправним споровима, осим ако законом није за неке од њих предвиђено да их суд рјешава према правилима којег другог поступка.

Парнични поступак је редован пут правне заштите у грађанскоправним стварима. Покреће се тужбом, а изузетно код развода брака по захтјеву. По тужбама поступају општински судови у Федерацији Босне и Херцеговине и основни судови у Републици Српској и Брчко Дистрикту, Суд Босне и Херцеговине, као судови првог степена, окружни судови у Републици Српској и кантонални/жупанијски судови у Федерацији Босне и Херцеговине, Апелациони суд Брчко Дистрикта, Апелационо одјељење суда Босне и Херцеговине као судови другог степена који одлучују по жалбама на одлуке суда првог степена. Према ванредним правним лијековима поступају Врховни суд Федерације Босне и Херцеговине, Врховни суд Републике Српске, Апелационо одјељење Суда Босне и Херцеговине.

Ванпарнични поступак је поступак примјене ванпарничних правних норми на ванпарнична правна питања попут одлучивања о личним, породичним и имовинским питањима. Карактеристика овог поступка је да у њему нема спора. У ванпарничним стварима општински и основни судови дјелују као првостепени судови.

Извршни поступак се покреће у вези са судском одлуком којом се оптуженом наређује да испуни своју обавезу према другој страни или предузме неко друго понашање, што он не жели добровољно да учини у законом предвиђеном року. Извршни поступак се покреће на приједлог странке, а изузетно по службеној дужности. У извршним поступцима општински и основни судови дјелују као првостепени судови.

Као другостепени судови пред којима се одлучује о жалбама на одлуке првостепених суда, у ванпарничном и извршном поступку дјелују окружни судови у Републици Српској и кантонални/жупанијски судови у Федерацији Босне и Херцеговине, Апелациони суд Брчко Дистрикта, Апелационо одјељење суда Босне и Херцеговине као судови другог степена који одлучују о жалбама на одлуке првостепених суда.

Дакле, грађански поступци се покрећу тужбом /приједлогом физичког или правног лица, овлаштених органа, а изузетно и суд може покренути ванпарнични и извршни поступак по службеној дужности у случајевима утврђеним законом.

Због своје општедруштвене природе, грађански поступци су најбројнији судски поступци.

- У кривичном поступку утврђује се да ли је једно лице починило кривично дјело и да ли је криво за кривично дјело. Кривични поступак по службеној дужности покреће надлежни тужилац. У кривичним стварима првостепени судови су основни и општински, кантонални и окружни судови, у зависности од висине казне изречене за кривично дјело и Суд Босне и Херцеговине у оквиру својих надлежности.

Кривични поступак према домаћем законодавству укључује и посебне кривичне поступке.

У посебне кривичне поступке убрајају се поступак за издавање казненог налога, поступак за кривична дјела против правних лица, поступак за примјену мјера безбједности, за одузимање имовине стечене кривичним дјелом и укидање условних осуда, поступак за доношење одлуке о брисању осуде или престанку мјера безбједности и правних посљедица осуде, поступак пружања међународне правне помоћи и извршење међународних споразума у кривичним стварима, поступак издавања налога за хапшење и објаве, поступак против малољетника.

- Управни спор је спор о законитости акта који доносе управни органи. Покреће га појединац или правно лице које сматра да му је актом који је донио орган управе повријеђено неко право. У управним споровима првостепени судови су окружни и кантонални судови, Основни суд Брчко Дистрикта, Управно одјељење суда Босне и Херцеговине.

ПОСТУПАК ПРОТИВ МАЛОЉЕТНИКА КАО ПОСЕБНИ ПОСТУПАК

Генерално о кривичном поступку против малољетника

Као и у остатку свијета, малољетни учиниоци имају посебан статус у правосудном систему и законодавству у Босни и Херцеговини јер се налазе у адолесценцији као најосјетљивијој фази развоја човјека, на прелазу из дјетињства у одраслу особу. Кривични поступак према малољетницима у Федерацији Босне и Херцеговине, Републици Српској и Брчко Дистрикту Босне и Херцеговине водиће се у складу са одредбама посебних закона за малољетнике под називом Закон о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку, те пред Судом Босне и Херцеговине према посебним одредбама Закона о кривичном поступку БиХ које се односе на поступак према малољетницима.

Ови свеобухватни закони прописују посебна правила за поступање са малољетницима и млађим пунољетним особама у сукобу са законом, по којем су сви учесници укључени у кривични поступак дужни да поступају.

Кривични поступак према овим законима може се водити против малољетника, а малољетник је женско и мушко дијете које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 14 година, а није навршило 18 година и које је кривично одговорно. Дијете које у вријеме извршења кривичног дјела није навршило 14 година није кривично одговорно и против њега се не може водити кривични поступак.

Ови закони такође се примјењују и на одрасле када им се суди за кривична дјела која су починили као малољетници. Такође, ови закони се примјењују и на млађу пунољетну особу која је у вријеме извршења кривичног дјела имала 18, а није навршила 21 годину, а чији ментални развој није на нивоу да би се могла сматрати одраслом особом.

За разлику од функције кривичног поступка против пунољетних лица да осигура да нико невин не буде осуђен, а да се учиниоцу изрекне кривичноправна санкција која је законом прописана за одређено кривично дјело, кривични поступак против малољетника има првенствено заштитну и васпитну сврху, те му је циљ да се код малољетника који показују проблеме у понашању отклоне узроци таквог понашања и да се такви малољетници развију

у функционалну личност.

Кривични поступак против малољетника води се у његовом најбољем интересу тако да промовише осјећај достојанства и личне вриједности малољетника, омогућава му да изрази своје мишљење, а све у циљу рехабилитације и социјалне реинтеграције малољетника и заузимања конструктивне улоге у друштву.

Све особе укључене у кривични поступак против малољетника морају бити специјализоване за поступање према малољетницима, па су тако „тужилац за малољетнике“ „судија за малољетнике“, „бранилац за малољетнике“ и „полицајац за малољетнике“ лица са афинитетом за рад са дјецом и имају посебна знања о правима дјетета и преступништва младих, као и друга знања и вјештине које их чине компетентним за рад на случајевима малољетничке делинквенције.

Установе које учествују у поступку против малољетника дужне су хитно да дјелују како би се поступак што прије завршио. При предузимању радњи у присуству малољетника, поступа се обазриво водећи рачуна о зрелости, личним карактеристикама и заштити приватности малољетника како вођење кривичног поступка не би имало штетни утицај на његов физички, ментални и когнитивни развој. Малољетник мора имати браниоца током цијелог поступка. Право на приватност малољетног учиниоца кривичног дјела поштује се у свим фазама поступка, па је забрањено у медијима објавити име и друге податке који откривају идентитет малољетника.

Припремни поступак

Припремни поступак је фаза поступка у којој се истражује кривично дјело за које се сумња да је починило малољетно лице, што је пандан истрази у поступку према одраслим. У припремном поступку, поред чињеница повезаних са кривичним дјелом, тужилац добија и социјалну историју и друге информације у вези са личношћу и понашањем малољетника, окружењем и околностима у којима живи.

Прије покретања припремног поступка тужилац за малољетнике дужан је да размотри примјену васпитних препорука, алтернативних мјера за одвраћање (диверзије) са уобичајеног кривичног поступка и утицаја на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности одређеним наредбама и

забранама како убудуће не би чинио кривична дјела.

Током припремног поступка тужилац може предложити судији да одреди да се малољетник привремено смјести у прихватилиште или сличну установу за прихват малољетника ако је то потребно због одвојености малољетника из средине у којој је живио или ради пружања помоћи, заштите или смјештаја малољетника, а нарочито ако је то потребно због отклањања опасности од понављања кривичног дјела. Такође, у сврху осигурања присуства малољетника и несметаног вођења кривичног поступка, малољетнику се под строгим условима могу изрећи мјере забране и одредити притвор, али у крајњем случају.

У случају да тужилац након окончања припремног поступка утврди да нема доказа да је малољетник починио кривично дјело, издаће налог за обуставу припремног поступка.

Након испитивања свих околности у вези са извршењем кривичног дјела, зрелости и других околности које се тичу малољетника и околности у којима живи, тужилац подноси судији за малољетнике образложени приједлог за изрицање васпитне мјере или казне за малољетника.

Приједлог тужиоца садржи: личне податке малољетника, опис и законски назив кривичног дјела, доказе да је малољетник починио кривично дјело, образложење које треба да садржи оцјену степена зрелости малољетника и разлоге који оправдавају примјену предложене васпитне мјере или казне малољетничког затвора.

Одлука суда према образложеном приједлогу

За сва кривична дјела која је починио малољетник стварно надлежан је првостепени суд - општински/основни суд и без обзира на кривично дјело суди судија појединац.

По пријему захтјева тужиоца, судија је такође дужан да размотри могућност да се према малољетнику не води кривични поступак, али да се примијене васпитне препоруке. Ако не примијени васпитне препоруке, судија поступа према приједлогу тужиоца и спроводи одговарајући поступак.

Казна малољетничког затвора и заводске мјере изричу се тек након што је главни претрес одржан, који се води према одредбама Закона

о кривичном поступку. На сједници се могу изрећи и остале васпитне мјере.

Када се суди малољетнику, јавност је увијек искључена. Не смије се објавити ток кривичног поступка против малољетника или одлуке донесене у том поступку, нити се могу објавити видео и аудио снимци тока поступка. Коначна одлука суда може се објавити, али без навођења имена малољетника и других података из којих се може утврдити његов идентитет.

На сједницу се позвају тужилац, малољетник, бранилац, родитељи, или старатељ малољетника, а о сједници се обавјештава и може јој присуствовати представник органа старатељства. Тужилац, малољетник и његов бранилац морају присуствовати сједницама.

Сједница је полуформални састанак на којем тужилац чита и образлаже приједлог и сумира доказе и податке о личности малољетника, као и разлоге који оправдавају приједлог за изрицање санкције, док малољетник, његов бранилац, родитељ и представник старатељства, ако су присутни, износе своје мишљење о приједлогу тужилаштва, те се на сједници с малољетником и осталим учесницима дискутује о његовом понашању, личним околностима, кривичном дјелу и посљедицама кривичног дјела, омогућавајући малољетнику да јасно изрази своје мишљење.

Након сједнице судија доноси одлуку приликом изрицања васпитне мјере малољетнику. У изреци ове одлуке наводи се само која се мјера изриче, али се малољетник не оглашава кривим за кривично дјело које је починио. Образложење одлуке садржи опис дјела и околности које оправдавају примјену изречене васпитне мјере.

Приликом одлучивања на основу главног претреса, судија може одступити од одређених правила закона о главном претресу ако сматра да њихова примјена за одређени случај не би била корисна. На главном претресу поред малољетника, морају бити присутни тужилац, бранилац и представник надлежног органа старатељства. На главни претрес позвани су и родитељи или старатељ малољетника.

Судија за малољетнике није везан приједлогом тужиоца у вези са санкцијом. За почињена кривична дјела малољетници могу бити осуђени на васпитне мјере, малољетнички затвор и мјере безбједности. Млађем малољетнику могу се изрећи само васпитне мјере, а старијем малољетнику се, поред васпитних мјера, изузетно, може изрећи казна малољетничког затвора.

Пресуда којом се малољетнику изриче малољетнички затвор донијеће се у облику пресуде којом се оптужени проглашава кривим у кривичном поступку за пунољетне особе.

Кривичне санкције против малољетника

Сврха кривичних санкција против малољетника је пружање заштите, помоћи и надзора, као и опште и стручно оспособљавање, да утичу на развој и јачање личне одговорности малољетника, да обезбиједи њихово васпитање и правилан развој, како би се осигурала реинтеграција малољетника у заједницу.

Сврха малољетничког затвора је и вршење појачаног утицаја на малољетног учиниоца кривичног дјела да убудуће не чини кривична дјела, као и на остале малољетнике да не чине кривична дјела.

Која васпитна мјера је примјерена за малољетника и у његовом најбољем интересу разматра се у сваком посебном случају, при чему су личне карактеристике и прилике малољетника, степен поремећаја у социјалном понашању и друге карактеристике његове личности и животних околности од примарне важности, а од секундарне тежина кривичног дјела, побуде из којих је дјело учинио.

Судија за малољетнике има на располагању широк спектар васпитних мјера и могућност њиховог комбиновања како би се пронашао одговарајући одговор за сваког одређеног малољетника и његове проблеме у понашању како би се елиминисали штетни фактори и преваспитало малољетника.

Мјере упозорења и усмјеравања: судска опомена, посебне обавезе и упућивање у васпитни центар на одређени број сати током дана (14-30 дана) или непрекидни боравак (15 дана до три мјесеца) изричу се када је потребно и довољно таквим мјерама утицати на личност и понашање малољетника.

Мјере појачаног надзора: појачани надзор од родитеља, усвојитеља или старатеља; појачани надзор у другој породици и појачани надзор надлежног органа социјалне заштите изричу се када за васпитање и развој малољетника треба предузети трајније васпитне мјере, преваспитање, уз одговарајући стручни надзор и помоћ, а потпуно одвајање малољетника из претходног окружења није потребно.

Заводске мјере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање изричу се малољетнику према коме би требало предузети трајније и интензивније мјере васпитања или лијечења уз његово потпуно одвајање из претходног окружења.

Заводске мјере су озбиљне васпитне мјере лишења слободе и примјењују се као посљедње средство и смију трајати само у мјери одређеној законом колико је потребно за постизање сврхе васпитних мјера.

Може се казнити само кривично одговорни старији малољетник који је починио кривично дјело са прописаном казном затвора у трајању дужем од пет година и којем не би било оправдано изрећи васпитну мјеру због тешких посљедица дјела и високог степена кривичне одговорности. Међутим, поред сврхе кажњавања, казна малољетничког затвора има заштитну и васпитну улогу. Казна малољетничког затвора не може бити дужа од десет година, а изриче се на пуне године или на мјесеце.

Надзор над извршењем кривичних санкција за малољетнике

Надзор над извршењем и контролу извршења васпитне мјере врши судија који је изрекао васпитну мјеру. Барем једном годишње судија и тужилац директно надгледају и контролишу извршење васпитних мјера анализом извјештаја које подносе институције које спроводе одређене васпитне мјере. Обилазак малољетника смјештених у заводе и институције судија и тужилац обављају најмање два пута годишње. Они разговарају са третманским особљем и малољетницима о току васпитних мјера и циљевима третмана.

ИЗВРШНИ ПОСТУПАК

Шта је извршни поступак? Шта се то извршава?

Циљ сваког судског поступка је исти – извршење пресуде, а то је извршење утврђене обавезе тј. остварење утврђеног права.

Међутим, упркос постојању правоснажних судских одлука и одлука других органа власти,

носиоци права утврђени тим одлукама морају поново покретати судски поступак, јер није било добровољности у испуњењу обавезе.

Зашто? Јер добровољни рок за испуњење обавезе стоји само на диспозицији обвезника, без икакве санкције наведене у предметном акту.

Санкција, као нпр. новчана казна у случају неиспуњења, појављује се само када је покренут извршни поступак, а с обзиром на то да је рјешење о извршењу подложно правном лијеку, као и одлука о санкцији, што опет подразумемијева додатно вријеме.

Извршни поступак је регулисан Законом о извршном поступку, али се на одговарајући начин примјењују и одредбе Закона о парничном поступку. Судија појединац дјелује у извршном поступку.

Извршни поступак се покреће на приједлог лица које захтијева извршење – тражилац извршења, а против онога ко је дужан поступити по захтјеву – извршеник.

Овај поступак се може покренути на основу извршне исправе (одлука суда или другог јавног органа, која је стекла статус извршења), али се може покренути и на основу вјеродостојне исправе, нпр. мјенице.

Овај поступак може се такође прекинути споразумом, дакле договором страна, како би се спор ријешило на бржи и јефтинији начин, односно у складу са принципима ефикасног и економичнијег вођења поступка.

Приједлогом се тражи измирење обавезе, могуће и испуњење дијела утврђеног пресудом:

- исплата потраживања из радног односа (плата, регрес, топли оброк...)
- испражњење пословних просторија и враћање тражиоцу у посјед
- суздржавање од неког дјеловања (нпр. омогућавање тражиоцу да мирно користи заједнички пут до своје њиве, што би значило суздржавање од ранијих ометања – истоварање пијеска на пут, слагање грађевинског материјала, итд...)

Извршење се предлаже на одређеном предмету и средству, па се тако може одредити на:

- новчаним примањима извршеника (нпр. плата, пензија...)
- исплата потраживања по другом основу (накнада штете, дуг)
- некретнини у власништву/сувласништву извршеника
- покретним стварима (нпр. пмв, тмв, те ствари које се затекну на адреси извршеника).

Извршење се често налаже ради извршења пресуде о разводу брака, која регулише начин испуњавања родитељских обавеза и права оба родитеља, као и начин виђања дјетета са родитељем коме дијете није додијељено на старање.

Ту, нажалост, често долази до непоштовања пресуде, па извршни поступак увијек буде додатно тежак и стресан за странке у поступку, али првенствено за дијете.

Примјер: Ако се пресудом утврди да један родитељ може виђати дијете сваке друге сриједи у времену од 18 до 20 часова у тржном центру који има играоницу, тада су у извршни поступак укључени: судски извршилац, социјални радник, судска полиција, родитељ и дијете!

Можете ли само замислити овакву ситуацију?

Овакве ситуације су ријетке, али их ипак има.

Дакле, да би судска одлука постигла свој коначан циљ у заштити субјективног права страна, или у заштити законитости, неопходно је обезбиједити могућност њеног извршења. Према одредби члана 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, право на правично суђење укључује право на извршење судских одлука чим постану коначне, иначе одлуке не би имале ефекта.

СТРУКТУРА И НАДЛЕЖНОСТ СУДОВА

2.3. СТРУКТУРА И НАДЛЕЖНОСТ СУДОВА

У Босни и Херцеговини правосудни систем је сложена структура судова с обзиром на сложеност државног уређења. Како се Босна и Херцеговина састоји од ентитета Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, те Брчко Дистрикта БиХ, тако свака од тих јединица има свој правосудни систем.

У Федерацији Босне и Херцеговине постоје општински и кантонални судови, те Врховни суд Федерације Босне и Херцеговине. У Републици Српској постоје основни и окружни судови, окружни привредни судови, Виши привредни суд у Бањој Луци као и Врховни суд Републике Српске. Судски систем у Брчко Дистрикту БиХ састоји се од Основног и Апелационог суда. Суд државног ранга је Суд Босне и Херцеговине са својим Апелационим одјељењем.

Општински/основни, кантонални/окружни/Апелациони суд БД БиХ, врховни судови су судови опште надлежности, док су привредни окружни судови, Виши привредни суд у Бањој Луци као и Суд Босне и Херцеговине судови посебне надлежности.

Организација и надлежност судова прописана је низом релевантних закона и то Законом о судовима у Федерацији БиХ, Законом о судовима Републике Српске, Законом о Суду Босне и Херцеговине и Законом о судовима у Брчко Дистрикту БиХ.

Одговор на питање који ће суд судити у одређеном спору зависи од тога да ли суд има право да у њему поступа, односно да ли је надлежан, и да ли стране код тог суда могу тражити заштиту својих права. Право суда да поступа у одређеној правној ствари назива се судска надлежност. У оквиру надлежности судова, разликују се мјесна и стварна надлежност. Мјесна надлежност се односи на територијалну надлежност. Стога су општински и основни судови надлежни да суде оптуженим за кривична дјела која су почињена у једној или више општина за које је тај суд надлежан. Надлежни су и да суде по тужбама које грађани настањени на истој територији подносе једни против других, против предузећа и удружења или против државних органа.

Питања из свакодневног живота људи, имовинска, породична, статусна питања

рјешавају се пред општинским/основним судовима. На примјер, пред овим судовима дијели се наслеђство, воде се земљишне књиге (у ФБиХ), доносе се одлуке о власничким тужбама, одлучује о сметању посједа, успостављају се тужбе за дугове и накнаде штете, о правима из радног односа, разводе се бракови и утврђује обавеза издржавања дјетета, испитује кривица за већину кривичних дјела, води прекршајни поступак. Привредни субјекти се региструју пред општинским судовима у Федерацији Босне и Херцеговине, воде се стечајни поступци и ликвидирају предузећа, док су у Републици Српској за то надлежни окружни привредни судови.

Стога су општински и основни судови први корак за остваривање права грађана. Територијална надлежност није неограничена. Ако грађанин (или друго лице) и тужилац немају пребивалиште на истој територији, тужилац је дужан да тужи окривљеног пред судом који је надлежан за територију на којој тужени има пребивалиште. На овај начин настоји се олакшати положај туженог јер се, историјски гледано, сматрало да је тужени у неповољнијем положају уколико је тужен пред судом у мјесту гдје је настањен тужилац због субјективне перцепције туженог да би суд пребивалишта тужиоца могао бити пристрасан у корист тужиоца. Међутим, ово правило није без изузетка. Ако се суди због настанка штете, мјесно је надлежан и суд који је надлежан за територију на којој је настањен тужени, али и суд који је надлежан за територију на којој је штета настала. У овом случају, тужилац има могућност да изабере којем ће суду поднијети тужбу. Ако је предмет спора некретнина, суд на чијој се територији некретнина налази увијек ће бити мјесно надлежан.

Стварна надлежност је надлежност суда да суди с обзиром на врсту предмета. Основни и општински судови нису надлежни за свако почињено кривично дјело. Општински и основни судови су надлежни за суђење првостепених кривичних дјела за која закон прописује новчану казну или казну затвора до 10 година. Кантонални/окружни судови су надлежни за суђење кривичних дјела за која је предвиђена казна затвора преко 10 година или дуготрајни затвор. Изузетак је Основни суд Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине који је надлежан за суђење за сва кривична дјела прописана Кривичним законом Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине. Кантонални/окружни судови имају надлежности и да одлучују у свим управним споровима.

Такође, кантонални/окружни судови, Апелациони суд Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине имају и другостепену надлежност да одлучују о жалбама на одлуке општинских/основних судова (кантонални/окружни судови), и врховни судови (ФБиХ и РС) да одлучују о жалбама на одлуке кантоналних/окружних судова и да одлучују о другим редовним и ванредним правним лијековима, ако је то предвиђено законом. Апелационо одјељење Суда Босне и Херцеговине има другостепену надлежност да одлучује о жалбама на одлуке Суда Босне и Херцеговине.

У Републици Српској постоје двије врсте окружних судова: окружни привредни судови и окружни судови. Најважнија функција кантоналних и окружних судова је жалба на све одлуке основних и општинских судова и они одлучују о тим жалбама, односно преиспитују одлуке општинских/основних судова по жалбама.

Странка која је незадовољна одлуком општинског или основног суда поднијеће жалбу на одлуку кантоналном суду или окружном суду. Ово је принцип двостепености у одлучивању, чији је смисао да у рјешавању сваке одлуке учествују најмање два суда, првостепени и другостепени.

Циљ примјене овог принципа је да се обезбиједи уједначеност судских одлука ради постизања једнакости у остварењу заштите права грађана. Кантонални и окружни судови стога имају задатак да уједначе судску праксу. Задатак врховних судова ентитета је такође да уједначе судску праксу, али за разлику од кантоналних и окружних судова, они нису првостепени судови, већ суде само по жалбама и ревизијама које се подносе да би се преиспитале одлуке или поступци кантоналних/окружних судова, те у случају ревизије и других ванредних правних лијекова и одлуке општинских/основних судова. У том случају постоје три нивоа судског одлучивања и врховни судови су крајња инстанца за заштиту права грађана.

Суд БиХ и Уставни суд БиХ су судови на нивоу Босне и Херцеговине. Суд БиХ пружа правну заштиту грађанима који сматрају да им је повријеђено неко право управним актом институција БиХ. Такође, Суд БиХ суди и у радним споровима које радници у институцијама БиХ воде са институцијама БиХ. У кривичним предметима суди на основу поступака које иницира Тужилаштво Босне и Херцеговине. Ријеч је о предметима ратних злочина, организованог криминала и сл. У поступцима

који се воде пред овим судом, другостепени поступак је обезбијеђен одлуком Апелационог савјета у оквиру Апелационог одјељења којем се подноси жалба и које је разматра. Савјет се мора састојати од судија који нису судили у првостепеном поступку.

Поред наведених, у правосудном систему Босне и Херцеговине постоје и Уставни суд Федерације Босне и Херцеговине и Уставни суд Републике Српске, те Уставни суд Босне и Херцеговине, али се они баве одговарајућим уставним питањима, оцјењивањем усклађености усвојених закона и других аката са ентитетским уставима. Ови судови се баве најсложенијим питањима у којим се прожимају право и политика. Уставни суд Босне и Херцеговине осим ових одлучује и о жалбама грађана о питањима кршења основних људских права загарантованих Уставом који произилазе из судских поступака широм Босне и Херцеговине. Од посебне су важности одлуке Уставног суда о праву на праведно суђење и ове одлуке се заснивају на пракси Европског суда за људска права. Европска конвенција је међународни уговор и земље потписнице, укључујући и Босну и Херцеговину, обавезале су се на примјену високих стандарда заштите људских права, као и да њихови грађани имају право да се за заштиту својих права обрате посебном суду, Европском суду за људска права. Овом се суду грађани могу обратити тек након што су исцрпили сва правна средства домаћег правосуђа. Иако се ради о међународном суду, његове одлуке обавезују све државне институције, па и правосуђе Босне и Херцеговине.

Судски систем Босне и Херцеговине чине:

- три уставна суда (Уставни суд Босне и Херцеговине, Уставни суд Федерације БиХ и Уставни суд Републике Српске)
- Суд Босне и Херцеговине;
- два ентитетска врховна суда (Врховни суд Федерације БиХ и Врховни суд Републике Српске);
- 16 кантоналних и окружних судова (10 у Федерацији БиХ, пет у РС-у и један у Брчко Дистрикту БиХ);
- 52 општинска и основна суда (32 у Федерацији БиХ, 19 у РС-у и један у Брчко Дистрикту БиХ);
- пет окружних привредних судова у Републици Српској;
- Виши привредни суд у Бањој Луци.
- Број судија - око 1000

ПРАВО НА ПРИСТУП ПРАВОСУЋУ И СУДСКЕ СТАТИСТИКЕ

Право на приступ правосуђу

Право на приступ правосуђу (акцес ту џастис) један је од најважнијих аспеката људских права, који је загарантован у БиХ и на уставном и на законодавном нивоу.

Право на приступ правосуђу такође је уграђено у међународно право, најеминентније у Европској конвенцији за заштиту основних људских права и слобода, чији је потписник и БиХ. У поменутој Конвенцији право на приступ правосуђу дио је чл. 6. који је уједно и најчешћи предмет поступака који се воде пред Европским судом за људска права у Стразбуру, па је сходно томе развијена обимна пракса у тумачењу овога права. Приступ правосуђу је међу централним темама на правном плану којима се бави Савјет Европе. У више декларација те међународне организације наглашава се да је ефикасно функционисање правосуђа једно од сновних услова за успостављање владавине права.

Један од основних услова за остваривање права на приступ правосуђу је успостављање система бесплатне правне помоћи у судским и другим поступцима који укључује не само сношење трошкова заступања странке, већ и трошкове извођења доказа, а такође и довољно информација о судским поступцима, као и начину остваривања одређених субјективних права.

Ослобађање од трошкова поступка и пружање бесплатне правне помоћи нису, међутим, једини аспекти осигурања права на приступ правосуђу. Приступ правосуђу без обзира на финансијска средства учесника у поступку, у потпуности је могућ само ако је судски поступак у довољној мјери једноставан и транспарентан, ако пружање правне заштите не траје неразумно дуго (посебно с обзиром на потребе хитности које постоје у појединим врстама поступака), и ако широки слојеви грађана имају довољно информација о судовима, судијама, судским поступцима и судским одлукама, те о мјесту и начину на који могу остварити субјективна права која им правни поредак гарантује. Правосуђе је у првome реду слуга за своје кориснике, па су стога легитимна очекивања јавности усмјерена према држави да успостави систем у којем услуге које пружају судови и други учесници у правосуђу неће бити претјерано скупе,

дуготрајне и некавалитетне.

Стога су аспекти права на приступ правосуђу у ширем смислу транспарентност система, једноставност поступака, доступност информација и трошкови пружања правне заштите али исто тако и право на доношење одлука у разумном року.

Судске статистике

Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине, на сједници одржаној 29. маја 2008. године, усвојио је Правилник о унутрашњем судском пословању којим се уређује организација и начин унутрашњег пословања општинских, основних, кантоналних, окружних судова, Апелационог суда Брчко Дистрикта БиХ и врховних судова у Босни и Херцеговини (у даљем тексту суд) и друга питања значајна за унутрашње судско пословање. Између осталог, прописује обавезу сваког суда да припреми извјештај о свом раду и води судску статистику.

Непрекидно праћење времена различитих судских поступака, као што је предложила Европска комисија за ефикасност правосуђа (ЦЕПЕЈ), спријечиће гомилање предмета старијих од три године.

Главни циљ судске статистике је да олакша ефикасно функционисање правосудног система и да допринесе управљању јавним политикама правосуђа.

Требало би да омогући доносиоцима одлука и судским практичарима да добију релевантне информације о судској ефикасности и квалитету правосудног система нарочито о:

- радном оптерећењу судова и судија,
- времену потребном за рјешавање тог оптерећења,
- квалитету одлука судова и
- броју људских и финансијских ресурса који су потребни систему како би се ријешила надлазећа количина посла.

На основу општих података о судовима, броју предмета и њиховом трајању, као и на основу осталих релевантних података о судовима и правосудном систему, као показатељи и

мјерила ефикасности на судовима могу се узети слjedeћи инструменти:

- општи подаци о судовима и судским поступцима
- подаци о врстама предмета
- подаци о временским оквирима поступака.

Увођењем електронског система (ЦЦМС) олакшано је:

- прикупљање релевантних података о ефикасности правосудних органа,
- трајању поступака (и просјечном трајању рјешавања предмета и очекиваном трајању),
- количини заосталих предмета и
- друге релевантне статистичке информације о ефикасности правосудног система.

ШТА ЗНАЧИ - ЈЕДНАКА ПРАВА ЗА СВЕ

• Једнака права

Једнака права за све укључују уживање слобода и заштите на исти начин, укључујући лична, грађанска, политичка, економска и социјална права, заштиту личних података, законе против дискриминације.

Појам једнаког права, како према међународном и европском праву о људским правима, нашем уставу и националном законодавству, кроз приступ правосуђу дужни су да сваком појединцу гарантују право на приступ суду. Једнако право кроз приступ правосуђу обухвата више кључних људских права као што су право на правично суђење,² и право на ефикасан правни лијек, односно жалбу незадовољне стране.³

Судови су успостављени законом, морају бити стални, независни и непристрасни, укључивати интерпретрес поступак, примјењивати закон.

Приступ правосуђу омогућава појединцима

.....

² Члан 6. Европске конвенције о људским правима и члан 47. Повеље Европске уније;

³ Члан 13. ид, и члан 47. ид;

⁴ Дефиниција извор Википедија;

да се заштите од кршења њихових права, да исправе грађанскоправне повреде, да извршну власт позову на одговорност и да се бране у кривичним поступцима. Дакле, елемент владавине права укључује грађанско, кривично и управно право. Приступ правосуђу је и поступак и циљ и пресудан је за појединце који настоје остварити корист од других нематеријалних и материјалних права.

Спровођењем једнаких права за све успоставља се пут до једнаке правде за све, јер између права и правде постоји нераскидива веза.

• Једнака правда

Постоје бројна теоретска одређења правде. Најближа дефиниција правде с аспекта њеног постизања у судском поступку, јесте да представља вриједносни принцип који одређује однос права и обавеза, о чему би суд требало да донесе коначану пресуду. Правда је такође и концепт правичног и моралног поступања према свим особама.⁴

Са становишта понашања судова у вршењу њихових функција, једнака правда подразумијева доношење истих одлука у истим чињеничним ситуацијама, једнак и на закону заснован третман према свим странама у поступку, током судског поступка омогућавање кориштења странама које се појављују пред судом истих права на приступ суду, права на непристрасно суђење (непристрасан и независан судија), расправу (предлагање доказа), суђење у разумном року, одлуку на закону засновану и права на ефикасан правни лијек.

Само примјеном свих ових корака подједнако према свима, без изузетка, фаворизовања или дискриминације према било којој основи (полном, расном, националном, социјалном, економском, политичком), постигнута је једнака правда за све. У супротном, када се било који од наведених корака не изврши на исти начин према свакоме о чијем праву или обавези се одлучује, једнака правда неће бити задовољена.

ЗАШТО ТРЕБАТЕ ЈАК ПРАВОСУДНИ СИСТЕМ И ВЛАДАВИНУ ПРАВА?

Владавином права против корупције
Владавина права и приступ образовању,
запошљавању и пословним могућностима
Владавина права и људска права и слободе

ВЛАДАВИНОМ ПРАВА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ

Шта је корупција?

Једноставна дефиниција корупције која се протеже кроз историју и усвојена је у свим правним системима: злоупотреба положаја или дате моћи ради личне користи. Шта можемо закључити или научити из ове дефиниције?

Можемо слједеће: злоупотреба се првенствено односи за положај особе која обавља неку позицију у државном систему или правном друштву и има одређена овлаштења да доноси независне одлуке које изазивају конкретне посљедице у друштву (позитивне или негативне) и може одлучивати о правима запослених. То су значајна овлаштења којих можда нису свјесни ни они на руководећим мјестима у државном систему. Не смијемо заборавити да је државни систем у свакој држави, као и у Босни и Херцеговини (у даљем тексту БиХ), заснован на успостављеном правном систему који подразумијева усвојене законе у тој држави, на основу којих се поступа у државном систему, а што је повезано са владавином права, односно закона.

Не мијешајте појмове „право“ и „права“ који се односе на појединце или групе који желе да остваре неко право у складу са постојећим правним системом.

Право које се повезује са правним системом у једној држави је колективни појам и једноставно речено представља скуп различитих прописа заснованих на уставу одређене државе као највишим правним актом, као и разним подзаконским актима који се примјењују у једној држави. Зависно од досљедности примјене усвојених закона, мјери се и квалитет владавине права у једној држави. У држави БиХ постоји проблем владавине права због недосљедности у примјени важећих закона и непровођења

одлука Уставног суда БиХ и одлука Европског суда за људска права.

Владавина права је повезана и са функционисањем судског система у једној држави јер квалитет судског система је повезан са јединственом судском праксом (правни ставови и казнена политика) што је опет проблем у држави БиХ јер нисмо досљедни ни у тој области. Наша недосљедност је повезана са карактеристикама друштва у транзицији у којем се још увијек налазимо, што значи да се наше друштво развија и да још увијек нисмо достигли примјену европских и универзалних стандарда у многим областима.

Када говоримо о правима појединаца или група грађана који настоје да остваре неко право које су препознали у важећим прописима нпр. у БиХ (права из радног односа, право на имовину, на стан, забрану дискриминације и сл.) тада се њихово право поштује у односу на важеће прописе тј. у управним поступцима или поступцима пред судовима процјењује се да ли је повријеђено или угрожено неко право на које указују подносиоци својих захтјева или тужби.

Када је у питању корупција, сматра се за државу БиХ да постоји висок степен корупције (истраживање Транспаренси Интернешнл⁵, 2018.) али је питање да ли се ради о перцепцији грађана да постоји корупција у бх. систему или је она стварно присутна. На ова питања можемо одговорити да је присутно обоје. БиХ је 2002. године ратификовала двије веома значајне међународне конвенције: Кривичноправну и Грађанскоправну конвенцију о корупцији, а 2005. године и Конвенцију Уједињених народа против корупције (УНЦАЦ). Поред ових важних конвенција БиХ је усвојила и многе друге конвенције о корупцији што би значило да смо као држава спремни да се боримо против ове пошаст, али није тако једноставно. Корупција настоји бити невидљива, тешко се открива, и углавном се дешава да се открије када се дубоко укоријени у друштву.

Зашто је то тако, показаће нам сљедећи примјери:

1. Саобраћајна ситуација: возач возила чини прекршај, а зауставља га полицајац који возачу објашњава шта је урадио (није везао појас) и пише прекршајни налог. Возач га моли да то не чини и предлаже споразум и каже: “Опрости ми овај пут, нећу више чинити прекршаје, а ево теби 20 КМ да попијеш кафу”. Како ће полицајац реаговати? На неколико начина: узме новац

⁵ Глобални индекс перцепције корупције, Транспаренси Интернешнл БиХ из 2018. године, Ти-бих.орг

и упозорити возача да у будуће пази у вожњи, одбиће новац и наставити писати прекршајни налог, одбиће новац и одмах наредити возачу да се јави у полицијску станицу због саслушања јер се ради о кривичном дјелу покушаја подмићивања службеног лица.

Која од ових ситуација је реална за реакцију припадника полиције?

Прва реакција је најчешћа јер је све ријешено између двије особе у којој су профитирали полицајац и возач. Због тога је корупција невидљива, али присутна и о њој се прича. Возач ће се похвалити да је ријешено проблем подмићивањем полиције, а полицајац ће пред друговима рећи да он лако рјешава у пракси све случајеве саобраћајних прекршаја и могуће савјетовати своје пријатеље за најлакши и најпрофитабилнији начин рјешења проблема. Свима новац треба, мале плате.

Друге двије реакције полицајца су повезане са проблемима у пракси. У другој реакцији полицијског службеника, возач ће тражити судско одлучивање и тврдити пред судом у прекршајном поступку да није учинио прекршај тако да ће суд морати одлучити између двије супротстављене изјаве, док је трећа реакција везана за још веће проблеме јер је полицајац као савјесна и морална особа пријавио возача за покушај давања мита, али докази опет представљају проблем како у тужилаштву тако и пред судом у кривичном поступку. Опет једна изјава против друге и неизвјестан исход на суду.

Из овог примјера можемо да закључимо да на коруптивно понашање у једном друштву утиче култура и морал који су подржани у том друштву. Многи ће помислити да је трећа реакција полицајца претјерана, да возача није требало пријавити због једне тако једноставне и безазлене ситуације и да је било довољно да новац одбије. У нашем друштву постоји далеко већи број грађана који ће подржати прву реакцију полицајца, што је карактеристично за бх. друштво јер се за наведени примјер сматра “и није нека корупција”. Шта то значи? У корупцији у БиХ, без обзира на њен облик, учествује свакодневно велики број грађана и овлаштених лица.

2. Код доктора: доктор каже пацијенту да му је потребна операција ноге али да нема мјеста, одјељење је пренатрпано и да треба да сачека позив. Пацијент одговара: „Да ли ће помоћи ова мала накнада (300 КМ) да будем у приоритету за операцију“. Опет три могућности реакције

доктора као у претходном примјеру и исти закључак.

3. На факултету: студентка се није баш добро спремила за испит и професор каже да не може положити, али спреман је помоћи ако студентка изађе са њим у ресторан на вечеру или на неку забаву. Да ли је ова ситуација према вашем мишљењу повезана са корупцијом ако студентка прихвати професоров приједлог и превазиђе проблем који је имала са полагањем испита?

Многи сматрају да ова ситуација није повезана са корупцијом јер се не може материјално у новцу или неким добрима повезати са давањем мита. Одговор је: и ова ситуација је повезана са корупцијом јер је повезана са личном користи која не мора бити само новац или неки други поклон. Без обзира што је студентка прихватила приједлог професора, он је злоупотријебио свој положај моћи ради личне користи.

Да видимо неке примјере корупције из привредних друштава. Шта се тамо дешава? Пред судовима у БиХ води се велики број предмета у вези коруптивних кривичних дјела, а пред судовима и тужилаштвима коруптивна кривична дјела сврстана су у случајеве високе, средње и ситне корупције.

Висока корупција препознаје се по врсти коруптивног кривичног дјела и лицима која су оптужена (лица на позицијама моћи – директори предузећа, завода, министри, овлаштени службеници у државним органима и сл. и то за кривична дјела примање и давање мита и злоупотреба положаја и овлаштења и у неким ситуацијама и организовани криминал);

Средња корупција (овлаштени службеници у неким предузећима који крше законе и несавјесно обављају свој посао);

Ситна корупција се јавља међу грађанима (нпр. на шалтеру за плаћање неких обавеза грађана, грађанин обећава неку услугу службенику да би га пустио преко реда или му даје неки поклон мање вриједности да би остварио свој циљ).

Кривични закони у Босни и Херцеговини прописују неколико кривичних дјела који се односе на корупцију. Босна и Херцеговина као држава је занимљива јер су на снази четири

кривична закона и четири закона о кривичном поступку, што није карактеристика других држава у свијету. То су: Кривични закон Босне и Херцеговине који се примјењује на Суду БиХ и Тужилаштву БиХ; Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине који се примјењује на територији Федерације БиХ; Кривични законик Републике Српске који се примјењује на територији Републике Српске и Кривични закон Брчко Дистрикт БиХ који се примјењује на територији Брчко Дистрикта.⁶ Закони о кривичном поступку су готово идентични, што је добро. Што се тиче кривичних закона није проблем у пракси у суђењу и доношењу одлука, јер је важно примијенити универзалне принципе који се односе на препознавање кривичних дјела корупције, а на основу конвенција које је ратификовала Босна и Херцеговина.

Шта каже организација ОЦЕ за корупцију?

Корупција представља озбиљан изазов за Босну и Херцеговину, јер подрива повјерење грађана у политички систем, одбија инвеститоре и троши јавне ресурсе.

- Иако власти предузимају позитивне кораке у сузбијању корупције, недавно истраживање показује да је корупција и даље широко распрострањена. На примјер, према најновијем индексу перцепције корупције организације Транспаренси Интернешнл⁷, БиХ заузима 89. мјесто од укупно 180 држава обухваћених истраживањем у 2018. години.
- Успјешно спречавање корупције је сложен процес, који захтијева снажно правосуђе, савремене технологије, свеобухватан законски оквир, као и ангажоване грађане БиХ.
- Ни један појединац нити држава, а самим тим нити чланство у међународној организацији или институцији не дају друштву имунитет од корупције. Партнерство, изградња капацитета и могућа савезништва између и унутар међународних и локалних организација и институција треба да доведу до бољих резултата у борби против корупције.
- Борба против корупције је дуготрајан процес којем Мисија ОЦЕ-а у БиХ и даље остаје чврсто предана.⁸

⁶ Кривични закон Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ бр. 3/2003, 32/2003, испр.37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018) члан 1. тачка 13.; Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине (Службене новине ФБиХ бр. 36/2003, 21/2004, испр. 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017); Кривични законик Републике Српске (Службени гласник РС бр. 64/2017, 104/2018; Кривични закон Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине (Службени гласник БД БиХ бр. 19/2020- пречишћени текст)

⁷ Глобални индекс перцепције корупције, Транспаренси Интернешнл БиХ из 2018. године, Ти-бих.орг

⁸ Закључци са годишње конференције о антикорупцији:Превенција корупције кроз примјену информационо-комуникацијских технологија Хотел Новотел (Бристол), Сарајево, 27. март 2019. године

ВЛАДАВИНА ПРАВА И ПРИСТУП ОБРАЗОВАЊУ, ЗАПОШЉАВАЊУ И ПОСЛОВНИМ МОГУЋНОСТИМА

Кључни аспект демократије свакако је владавина права, која у свом пуном облику и даље остаје за многе државе велики изазов, с обзиром на недостатак политичке воље, институционални отпор и неповољно социјално окружење.

Један од главних фактора везаних за стварање савремених људских активности заснованих на знању свакако је образовање. образовање и улагање у образовање је од одлучујућег значаја за “социјално укључивање”, односно за пружање додатних могућности искљученима, незапосленима и сиромашнима. Када говоримо о образовању, морамо знати да образовање као појам има више значења.

Образовање подразумијева институцију, процес, садржај и резултат организованог и/или случајног учења у функцији развоја различитих когнитивних способности, као и стицања различитих знања, вјештина, способности и навика као нпр. читање, писање, рачунање или опште знање о физичком, друштвеном и привредном окружењу.

Организација процеса образовања и усавршавања укључује све потребне активности, методе, учеснике, вријеме, мјесто и средства. Образовном систему у БиХ се не придаје дужна важност, иако представља веома важан стуб у приступу социјалној укључености и образовању. Најугроженије категорије дјеце у погледу приступа образовању су дјеца са посебним потребама, дјеца повратници, дјеца из породица у стању социјалне потребе и ромска дјеца. Ромска популација је у БиХ посебно рањива. Основну школу ромска дјеца не уписују, између осталог, јер немају извод из матичне књиге рођених, односно немају никакав идентификациони документ. Велика неписменост међу овом популацијом доводи до чињенице да нису свјесни значаја образовања за развој дјетета. Дјеца с посебним потребама, тачније, дјеца која имају потешкоћа у развоју или болују од хроничних болести, и због тога су осуђена на боравак у болници или код куће, групе су дјеце која понекад или не уписују или напуштају основно образовање.

Образовање треба да има за циљ оспособљавање за самостално учење и снажање у друштву, односно јачање

конкурентности појединца на тржишту рада. Није могуће добити посао без стечених квалификација, чиме се повећава ризик западања у зачарани круг необразованости, незапослености и сиромаштва. Ланац инклузивности (укључености) почиње образовањем које омогућава појединцу оспособљавање за укључивање на тржиште рада, што омогућава финансијску независност, односно економску независност. Ово спречава сиромаштво и постиже се бољи квалитет живота. Много је фактора ризика за социјалну искљученост који су директно повезани са образовањем, гдје су најчешћи узроци лоша материјална ситуација у породици и незадовољавајућа системска рјешења за различите нивое образовања. Додатни фактори ризика за искључивање из образовања су здравствени проблеми, физички или ментални недостаци, те припадност мањинским групама (као што су Роми), као и повратницима у одређено подручје или регион.

Много је разлога за напуштање образовања у основној/средњој школи. Један од разлога је лоша економска ситуација у породицама, гдје родитељи нису у могућности финансирати образовање дјетета. Такође, један број дјеце у БиХ има отежан приступ школама јер живе у удаљеним и изолованим подручјима, која често немају прилазне путеве којима би се могла кретати моторна возила. Недовољно развијена свијест и недовољна информисаност родитеља о потреби образовања дјеце је такође један од фактора који утичу на то да се дјеца не уписују у основне школе. Ово је посебно присутно код родитеља с ниским нивоом образовања, као и код родитеља који имају проблема у интелектуалном развоју. Дјеца из породица у стању социјалне потребе такође у великом проценту напуштају средњошколско образовање. Породице у којима су родитељи незапослени, или само један родитељ ради, имају мала примања и не могу да дјечи обезбиједи наставак школовања.

Образовном систему у нашој земљи недостају заједнички стандарди за различите нивое образовања, као и за обуку наставног особља и вредновање њиховог рада. Наставни планови и програми су застарјели и нису у складу са потребама земље, што доводи до велике неусклађености у вјештинама и представља главну препреку за улазак свршених студената на тржиште рада. Треба осигурати квалитет, акредитацију високошколских установа и нове студијске програме, као и развој заједничких стандарда у образовању. Босна и Херцеговина мора ускладити прописе на свим нивоима са оквирним законима о образовању, посебно у

смислу обавезне примјене заједничке језгре наставних планова и програма. Потребно је осигурати социјалну укљученост у свим фазама образовања.

У складу са уставно-правним оквиром, два ентитета и Брчко Дистрикт углавном су надлежни за социјалну политику и запошљавање. У Федерацији БиХ надлежности су подијељене између федералног и кантоналног нивоа. Надлежности на државном нивоу првенствено се остварују кроз интерну координацију, на основу уставних одговорности у погледу представљања БиХ и преузимања обавеза на међународном нивоу.

Министарства надлежна за социјалну политику и запошљавање су успостављена на ентитетском и кантоналном нивоу, као и у Брчко Дистрикту. На државном нивоу не постоји посебно министарство за социјалну политику и запошљавање, него је Министарство цивилних послова надлежно за: (и) утврђивање основних принципа координације активности, (ии) усклађивање планова надлежних ентитетских органа, (иии) дефинисање стратегије на међународном нивоу у областима здравства и социјалне заштите, пензија, рада и запошљавања. Прописи на државном нивоу регулишу искључиво радно-правни статус државних службеника и запослених у државним институцијама.

У погледу радног права, надлежности припадају ентитетима, кантонима и Брчко Дистрикту, а радно-правни статус државних службеника и намјештеника који раде у институцијама Босне и Херцеговине уређен је на државном нивоу. Закони о раду су на снази у ентитетима и Брчко Дистрикту. Они се примјењују на све запослене, поред државних службеника, и гарантују минимални ниво заштите права запослених, те уређују питања као што су закључивање и престанак важења уговора о раду, забрану дискриминације, максимално радно вријеме, минимални годишњи одмор, плате, закључивање колективних уговора и мирно рјешавање колективних радних спорова. Закони о раду у БиХ пружају основ за закључивање општих колективних уговора који се примјењују на све запослене, као и гранских колективних уговора.

Агенција за рад и запошљавање БиХ је одговорна за међународне обавезе у вези са запошљавањем у координацији с Министарством цивилних послова БиХ, и у сарадњи са надлежним ентитетским заводима за запошљавање и Заводом за запошљавање

Брчко Дистрикта.

Јавне службе за запошљавање организоване су на ентитетском нивоу и у Брчко Дистрикту, а у случају Федерације БиХ службе су даље децентрализоване на кантонални ниво. Завод за запошљавање Федерације БиХ координира активности кантоналних јавних служби за запошљавање и локалних уреда. Завод за запошљавање Републике Српске координира активности регионалних и локалних уреда. Ентитетски заводи за запошљавање укључени су у укупну координацију и развој методологије, док су локални уреди углавном одговорни за провођење активне и пасивне политике на тржишту рада. Брчко Дистрикт има Завод за запошљавање и локални Уред за запошљавање.

Запошљавање је један од основних услова за осигурање социјалне укључености. Тржиште рада у БиХ у посљедњој деценији и даље карактерише висока стопа неактивности, незапослености, а посебно дуготрајне незапослености. Активне политике запошљавања на тржишту рада, иако биљеже позитиван тренд, захтијевају процјену њихове ефикасности и одрживости на дужи временски период. Достојанствен рад и економски раст директно су повезани са унапређењем запослености. Поред тога и други циљеви путем својих потциљева доприносе повећавању запослености, а посебно унапређењем образовања, те гендер равноправног учешћа на тржишту рада.

Једнакост жена и мушкараца у запошљавању и социјалној политици уређена је законима о родној равноправности и забрани дискриминације, као и ентитетским законима о раду. Ови закони садрже одредбе о родној равноправности у различитим областима (запошљавање, образовање, оспособљавање и професионалне квалификације, итд.), али примјена прописа о забрани дискриминације у пракси је на изузетно ниском нивоу. БиХ је потписала 81 конвенцију Међународне организације рада. Одредбе о породилском одсуству и накнади нису исте у цијелој земљи и постоје неједнакости када су у питању права која се односе на материнство. Жене и мушкарци имају једнака имовинска права, као и једнак правни статус када је у питању приступ финансијама и услугама.

Закони о раду такође регулишу и забрану дискриминације на радном мјесту. Не постоје циљане стратегије нити акциони планови искључиво за питања дискриминације при запошљавању. Особе са инвалидитетом су и

даље посебно дискриминоване на тржишту рада. И поред издвајања на активне политике запошљавања, особе са инвалидитетом немају свугдје омогућен физички приступ послу због неадекватне инфраструктуре (тротоари, јавни превоз, разни објекти и јавне институције). Из свега напријед наведеног, може се закључити да се тржиште рада у Босни и Херцеговини и даље суочава са низом изазова.

ЗАКЉУЧАК:

Босна и Херцеговина би посебно требала:

- осигурати потпуно функционалан систем (ре)акредитације високошколских установа широм земље;
- развити стратегију за стручно образовање и оспособљавање која ће одговарати потребама тржишта рада;
- усвојити стратегију запошљавања на нивоу Федерације БиХ и цјелодржавну стратегију запошљавања као стратешке оквире политике, уз осигурање додатних капацитета за имплементацију и праћење;
- увести јединствени минимални ниво накнада за породилско одсуство и заштиту у цијелој земљи, почевши од усклађивања дефиниција одсуства за мајке породилје, очеве и родитеље;
- промовисати социјални дијалог на свим нивоима и закључивање општих колективних уговора.

ВЛАДАВИНА ПРАВА И ЉУДСКА ПРАВА И СЛОБОДЕ

Људска права су једини универзално признат систем вриједности који није ограничен на сопствени оквир и једно је од најважнијих достигнућа модерне филозофије. Људска права као систем вриједности не дају одговоре на безброј животних питања већ успостављају минималне стандарде за бављење људским односима, који су примјењиви не само на владе, полицијске или војне структуре, већ и на привредне корпорације, међународне организације и појединце.

Фокус људских права су живот и достојанство човјека. Достојанство човјека је повријеђено кад је подвргнут мучењу, присиљен да живи у ропству или биједи, што значи без минимума хране, одјеће или смјештаја. Остала економска, друштвена и културна права, као што су приступ основном образовању, здравственој заштити или минималној социјалној сигурности, укључујући и право на приватност и породични живот неопходна су за достојанствен живот појединца.

Владавина права је основни принцип Устава Босне и Херцеговине (БиХ), који утврђује да је БиХ демократска држава, која функционише на основу владавине права. Владавина права у основи се може свести на концепт – нико није изнад закона.

Устав БиХ прописује да ће БиХ и оба ентитета осигурати највиши ниво међународно признатих људских права и основних слобода, да ће се права и слобода загарантоване Европском конвенцијом о људским правима и основним слободама (ЕКЉП) и њеним протоколима директно примјењивати у БиХ и имати приоритет над свим осталим законима, те да ће БиХ и сви судови, институције и органи власти, органи којима посредно руководе ентитети или који дјелују унутар ентитета примјењивати људска права и основне слобода загарантоване Уставом БиХ.

Устав БиХ прописује у члану II/3. Каталог права према којем људска права и слобода из ЕКЉП и њених протокола уживају „сва лица на територији Босне и Херцеговине“, што укључује:

- а) **Право на живот.**
- б) **Право лица да не буде подвргнуто мучењу нити нечовјечном или понижавајућем поступању или кажњавању.**
- ц) **Право лица да не буде држано у ропству или потчињености, или на присилном или обавезном раду.**
- д) **Право на слободу и личну сигурност.**
- е) **Право на правично саслушање у грађанским и кривичним стварима и друга права у вези са кривичним поступком.**
- ф) **Право на приватни и породични живот, дом и преписку.**
- г) **Слободу мисли, савјести и вјероисповијести.**
- х) **Слободу изражавања.**
- и) **Слободу мирног окупљања и слободу удруживања с другима.**
- ј) **Право на брак и заснивање породице.**
- к) **Право на имовину.**
- л) **Право на образовање.**
- м) **Право на слободу кретања и боравка.**

Устав БиХ прописује да уживање права и слобода из Устава БиХ или међународних споразума из Анекса I уз Устав БиХ мора бити осигурано „свим лицима у Босни и Херцеговини без дискриминације по било ком основу“, а то је осигурано путем апелационе надлежности Уставног суда БиХ, Комисије за људска права при Уставном суду БиХ (раније Дом за људска права) и омбудсмена БиХ.

Људска права без механизма за њихову заштиту била би тек пука прокламација која у стварном животу не би имала смисла. Из тог разлога важно је упознати се с надлежностима институција које чине дио механизма којим се обезбјеђује уживање основних права и слобода сваког појединца. Владавина права је основна претпоставка на основу које се може осигурати да грађани уживају своја права и слободе.

Уставом БиХ успостављен је Уставни суд БиХ који је надлежан за одлучивање у споровима који у вези с Уставом настану између ентитета, између једног или оба ентитета и БиХ или

између институција БиХ. Уставни суд има и тзв. апелациону надлежност.

У оквиру апелационе надлежности Уставни суд БиХ одлучује о питањима која су садржана у Уставу, када она постану предмет спора због пресуде било којег суда у Босни и Херцеговини, и надлежан је у питањима која му прослиједи било који суд у БиХ у погледу тога да ли је закон од чијег важења зависи одлука суда у одређеном предмету компатибилан с Уставом БиХ, ЕКЉП и њеним протоколима, законима БиХ или у погледу постојања или домашаја неког општег правила међународног јавног права које је битно за одлуку суда.

Уставни суд БиХ својим одлукама рјешава питања могућих повреда права и слобода из ЕКЉП и у случају да утврди кршење, налаже директно надлежним органима да предузму одговарајуће мјере за уклањање и спречавање тих повреда.

Комисија за људска права при Уставном суду БиХ је наследник Дома за људска права, који је имао мандат да разматра наводна и очигледна кршења људских права и очигледну дискриминацију у уживању права и слобода предвиђених у ЕКЉП и другим међународним споразумима. Мандат Дома престао је 31. децембра 2003. године. Комисија за људска права при Уставном суду Босне и Херцеговине је формирана са мандатом да одлучује о пријавама које је примао Дом до 31. децембра 2003. године.

Институција омбудсмена за људска права БиХ разматра предмете који се односе на слабо функционисање или на повреду људских права почињену од стране било којег органа Босне и Херцеговине, њених ентитета и Брчко Дистрикта. Предмети се формирају на основу појединачних жалби правних или физичких лица или по службеној дужности.

Институцији омбудсмена за људска права БиХ⁹ може се обратити свако физичко и правно лице које има легитиман интерес, без обзира на држављанство, расу, пол, вјерску и националну припадност. Жалба упућена Институцији неће проузроковати никакве кривичне, дисциплинске или било какве друге санкције за њеног подносиоца. Институција омбудсмена за људска права БиХ, ако утврди повреду права, издаје препоруке надлежним органима да предузму мјере како би се исправиле повреде људских права или слабо функционисање управе. Институција омбудсмена за људска

⁹ Институција омбудсмена/омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине

права БиХ савјетује грађане како да искористе правна средства или их упућује на одговарајуће институције.

Када су у питању судови опште надлежности, судски систем у Босни и Херцеговини није јединствен, већ га чине одвојени, засебни системи и то на државном нивоу, ентитетским нивоима и на нивоу Брчко Дистрикта. Законом о суду Босне и Херцеговине формиран је 2003. године Суд Босне и Херцеговине. Специфичност Суда Босне и Херцеговине је у томе што је и првостепени и апелациони суд. С обзиром да је Уставом БиХ прописано да ће се права и слободе загарантоване ЕКЉП и њеним протоколима директно примјењивати у БиХ и имати предност над свим осталим законима, сви судови имају могућност директне примјене ЕКЉП. На примјер, непосредна примјена ЕКЉП може се догодити уколико је ријеч о правном питању које није регулисано домаћим законима или ако су одредбе домаћег закона супротне ЕКЉП. У пракси се најчешће позивање на ЕКЉП јавља у случају спорног тумачења одређене законске норме, када се њено тумачење и примјена врши у складу са ЕКЉП и праксом Европског суда за људска права (ЕСЉП).

Европски суд за људска права (ЕСЉП) је међународни суд са сједиштем у Стразбуру. Састоји се од броја судија једнаког броју држава чланица Савјета Европе које су ратификовале Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода.

ЕСЉП је посљедња инстанца за тумачење ЕКЉП. Када ЕСЉП утврди кршење ЕКЉП, истовремено намеће обавезу држави. Ова обавеза може бити нпр. да држава измијени свој закон или отклони кршење појединачног људског права.

Један од проблема с којим се суочава Босна и Херцеговина је управо непровођење одлука ЕСЉП, што је примијећено у бројним извјештајима међународних стручњака и невладиних организација.¹⁰ Непровођење одлука ЕСЉП не представља само кршење међународних обавеза државе, већ указује и на озбиљан недостатак обавезе државе да поштује владавину права.

10 Извјештај стручњака о питањима владавине права у Босни и Херцеговини, Брисел, 05.12.2019. године, доступно на http://www.fcjp.ba/analyze/PRIEBE_Izvjestaj.pdf

4 ЗАКЉУЧАК

ЗАШТО ЈЕ ВАЖНО ИМАТИ АКТИВНУ УЛОГУ У ВЛАДАВИНИ ПРАВА?

Владавина права је темељ свих модерних уставних демократија. Наиме, принцип владавине права постао је доминантан организациони модел савременог уставног права и међународних организација. Овај принцип осигурава да се сва јавна овлаштења врше у границама утврђеним законом, у складу са вриједностима демократије и основних права, а под надзором независних и непристрасних судова. Значај активне улоге у владавини права има за циљ да осигура да се систем правосудне и политичке власти заснива на поштовању устава, закона и других прописа, како од стране грађана, тако и од стране носилаца одређених функција.

Ако сажмемо зашто је важно имати активну улогу у владавини права, требало би поћи од онога што је Венецијанска комисија утврдила као елементе владавине права, па тако активна улога у владавини права свакако доприноси:

- законитости (легалити), транспарентном, одговорном и демократском процесу доношења закона;
- правној сигурности;
- забрани арбитрарности (прохибишн оф арбитрајнес);

- приступу правди пред независним и непристрасним судовима;
- поштовању људских права (респект оф хјуман рајтс);
- забрани дискриминације и осигуравању једнакости пред законом (нон-дискриминејшн енд иквалити бифор д лоу).

Активна улога у владавини права допринијеће већој ефикасности и функционалности правосуђа на начин да осигура правну сигурност и владавину права, те усвајању закона с јасним законским рјешењима која морају бити у складу са европским стандардима и трендовима.

Према томе, владавина права треба да обезбиједи инструменте који ће побољшати аутономију, поштовање и интегритет сваког појединца и обезбиједити да они слободно изражавају своје ставове и мишљења и остварују своја права, уз поштовање свих људских права и основних слобода.

Сарајево, 31.7.2021. године

Ова публикација је израђена уз финансијску подршку Европске уније.

Садржај ове публикације искључива је одговорност удружења Ја бих у ЕУ и ОРЦ
Тузла и не представља нужно став Европске уније.

